

SEMMEIWEIS ÜNNEPI BESZÉD 2008 JÚLIUS 1

Tisztelt Rektor Úr, Tisztelt Kollégák és kolleganők, tisztelt Ünneplő közönség!

Megtiszteltetés számomra, hogy Semmelweis Ignác, egyetemünk névadója és volt szülész professzora, a magyar és világ orvostörténelemének egyik legnagyobb alakjának 190 születésnapján én tarthatom a megemlékező beszédet.

Bevallom, második alkalommal van lehetőségem nagyobb közönség előtt Semmelweis munkásságát, felismerésének, az aszepszisnek jelentőségét, az orvoslásra kifejtett hatását méltatni. Az elsőre, pályám kezdetén, Amerikában, Bethesdában került sor, az USA egyik legnevesebb intézményében, az elnököket is kezelő Navy Hospitalhoz tartozó Uniforme Services Universityben. Ezen felkérés számomra több szempontból is jelentős volt. Fiatal ösztöndíjasként ez volt az első „nyilvános” szereplésem az NIH campuson. De ennél jelentősebb volt számomra, hogy ismerték Semmelweis nevét és jelentőségét. Elsősorban magyarságom volt az, ami miatt erre az előadásra felkértek, azaz számukra ismert és köztudott volt, hogy Semmelweis Ignác kiemelkedő magyar orvos volt. Miért hangsúlyozom ezt? Azóta ugyanis számtalanszor találkoztam a világon Semmelweis névvel, mint kiemelkedő, világjelentőségű felfedező orvos említésével, de magyar voltát nem mindig hangsúlyozták, vagy éppen bécsi orvosként szerepelt. Antall József tanulmányában így ír: „Bécs és Budapest egyaránt magáénak vallja az utókor ítéletében, noha életében, a halálát követő első periódusban nem alakult ki nemes verseny emléke ápolásában, az életmű értékelésében. A tények igazsága e téren is többre vezet, mint a túlzások, a „kisajátítási törekvések” érvényesítése magyarsága elhalványítására vagy akár túlhangsúlyozására.”

Mi valójában Semmelweis felismerésének a lényege? Valójában nagyon egyszerűen megfogalmazható: „A gyermekágyi láz a vérmérgezés egy fajtája, amelyet leggyakrabban a belső vizsgálatot végző orvos vagy bába keze idéz elő; ez a veszély elhárítható, ha a vizsgáló megóvjá kezét a fertőző anyagtól” (Benedek István, Semmelweis, Gondolat, 1980). Számunkra ez teljesen természetes, miért váltott ki ezen felismerés olyan ellenállást, miért nem vált általános érvényűvé az eszme csaknem fél évszázadig a felismerést követően?

Feltehetjük a kérdéseket;

Megfelelően alátámasztotta-e Semmelweis a felismerését? Milyenek voltak a módszerei? Megfelelően közölte az adatokat (kérdezhetném, megfelelő impakt faktorú lapban)? Felismerték-e a bécsi egyetem tanártársai, a nagytekintélyű professzorok, a Semmelweis-doktrina jelentőségét? Miért jött haza amikor éppen kinevezték magántanárnak? Hogyan fogadták Pesten? Miért hagyta abba a küzdelmet igazának elismertetéséért hirtelen? Milyen betegségben szenvedett valójában? Benedek István teszi fel a kérdést: Miért Lister a „korszakalkotó”, Semmelweis pedig csak az „előfutár”, noha az aszepszis-antiszepszis elvét és gyakorlatát, a non-infekció és prevenció elvét Semmelweis helyesebben alkalmazta? Kérdés, hogy időszerű-e manapság a Semmelweis-i tanokról beszélni, amikor az antibiotikumok megoldják a fertőzések elleni harcot, amikor a iatrogén ártalmak kivédésére számtalan lehetőségünk van? Gondolom a kérdésfeltevésből is érzik, hogy ez csak költői kérdés és a válasz egyértelmű: az antibiotikumok nem oldották meg teljességgel a fertőzések elleni küzdelmet és az iatrogén ártalmak hódítanak világszerte, gyakran az eredeti okokat elfedve. Az aszepszis elve ma is él, az orvoslás egyik alappillére.

Lapozzunk vissza a történelemben. Hol élt, hol dolgozott és alkotott Semmelweis, mi az Ő egyéni érdeme a felfedezésben, mennyit adott hozzá a környezet, az akkori u.n. második bécsi iskola, melyet elsősorban Karl Rokitansky (1804-1878), a kórboncnok, Joseph Skoda (1805-1881), a belgyógyász, Hebra, a bőrgyógyász és még sokan mások fémjeleztek? Miért támogatták kezdetben és miért fordultak ellene később?

Semmelweis 1838-ban kezdte meg orvosi tanulmányait Bécsben.

Ekkor a szellemi vezető egyértelműen Karl von Rokitansky (1804-1878), a kimagasló pathologus volt., szakterületének és a kóroki diagnosztikának az úttörője. Óriási kórbonctani áttekintése, gyakorlata kiemelkedő volt. Bár az u.n. „krázis-tan”, amely a betegségeket a vérfehérjék egyensúlyának megbomlásával magyarázta nem volt alapvetően új (hasonlított Hippokrates humorális elméletéhez), az a felfogás, hogy komplex módon, az élettani, morfológiai kémiai ismeretekkel jussunk el a kórtani összefüggések megismeréséig, megvetette az oki terápia alapjait. Rokitansky szerint először meg kell találni a betegség anatómiai okát, csak utána lehet a gyógyítására gondolni. Semmelweis és sokan mások is, ezen szemlélet hatása alá kerültek. Ismereteik bővítésére, az ok keresésére a klinikai orvosok naponta jártak boncolni és utána a betegeket vizsgálni, kezelni. Az iskola másik kiemelkedő alakja, Skoda, a belgyógyászat tanára volt. Érdeme, hogy a párizsi Laennec hallgatózási és

kopogtatási módszerét átültette a bécsi egyetemre, és matematikai tanulmányai hatására nagy jelentőséget tulajdonított az orvosi statisztikának, az epidemiológiának, melyeket művelt és ismeretei ugyancsak nagymértékben hatottak Semmelweisre. Hebráról kell még néhány szót ejteni, aki együtt végezte az egyetemet Semmelweissel, két fiának születését Semmelweis vezette le, szerencsére 1947 májusa után, amikor már felismerte a gyermekágyi láz okát. Hebra volt az, aki először ismertette Semmelweis eredményeit az általa szerkesztett orvosi lapban, végül 1965-ben, a pesti orvosok kérésére Hebra vitte a bécsi elmegyógyintézetbe Semmelweist.

Hogyan is történt a nagy felismerés; a két szülészeti osztály híres története, a bábákat és orvostanhallgatókat oktató két klinika halálozási statisztikájának különbözősége? A statisztikai adatok elemzése (hozzáteszem, helyes értelmezése) segített, az „orvosok” klinikáján a gyermekágyi halandóság 9,92 %, a bábák klinikáján 3,88 % volt. Ezen adatokat Semmelweis gyűjtötte és közölte utóbb, sajnos elég nagy késéssel. Mi volt a háttérben? Míg Rokitansky kórok-kutatási szemlélete mélyrehatóan segítette a fejlődést, a tény, hogy az „orvosok klinikáján” dolgozók időnként boncolnak, azaz érintkezésbe kerülnek a tetemekkel és terjesztik a fertőzést.

Miért nem hittek a tényeknek? Semmelweis felismerése után, a szülészeti tanszékvezetőjét, Semmelweis főnökét, Klein professzort nem annyira az anyák halála, mint a rossz statisztika zavarta. A haldokló anyákat áthelyezték a kórház más osztályaira hogy javuljon a statisztika. A nyilvánvaló tényekkel szemben titokzatos erővel, majd a kissé tudományosabb miazmaelmélettel, végül a zavaros contagionista elméletekkel magyarázták a bécsi haláleseteket.

Kik voltak a „halál klinika” betegek? A társadalom periferiáján élő és dolgozó lányanyák, szegények, akiknek az ígért ingyenes ellátás és az újszülött esetleges otthagynása is kiutat jelenthetett. Semmelweis, elméletével szembeszállt a cinikus szemlélettel, a féltékenységgel, a tudatlansággal, a fertőzés valódi okának feltárásával. Benedek nagyon szépen fogalmazza meg: „Semmelweisnek először a szíve szólalt meg, a szíve kezdte mozgatni az agyát”. Először a tiltakozás a halál elfogadásával szemben, majd a kételkedés, a magyarázó elméletekben, végül a tagadás, a hipotézisek cáfolata. Legádázabb ellenfelei éppen a szülészek köréből kerültek ki. Hiszen nekik kellett leginkább szembenézni azon ténnyel, hogy az anyák és újszülöttek halálát éppen maguk okozták, igaz ismeretek hiányában. Semmelweis ennek égető lelkiismereti problémáját átélte és szenvedett tőle.

Kérdés, hogy miért nem fogadták el Semmelweis felfedezését? Milyenek voltak a bizonyítékok, milyenek az alkalmazott módszerek? Korunk nyelvezetét használva „evidence-based” volt?

Az alátámasztás három alapon is állt. Először is a statisztika, amelyről már szoltam. A számok, az összehasonlító adatok bizonyítékai. Következett a kísérletes munka, melynek során Semmelweis nyulakat oltott be a „hullaméreggel” és az eredmény vérmérgezés volt. Végül a tragikus esettanulmány – Kolletschka professzor, a törvényszéki orvostan tanárának boncolási sérülésből eredő szepszise. Semmelweis így fogalmaz:

„Éjjel-nappal üldözött Kolletschka betegségének képe, s egyre növekvő határozottsággal kellett elismernem, hogy az a betegség, amelyben Kolletschka meghalt, és az a betegség, melyben annyi száz gyermekágyast láttam elpusztulni, egy és ugyanaz”. Semmelweis 1847 március 20-án értesült Kolletschka haláláról, és mintegy 2 hónap múlva hozta nyilvánosságra hipotézisét és vezette be a klórvizes kézmosást. Először a „chlorina liquida-t” alkalmazta, majd áttért a sokkalta olcsóbb klórmészre. Ez a felismerés kizárólag az övé volt. Bár Rokitansky és Skoda tanai hozzájárultak ismeretei bővüléséhez, de az ok megtalálása kizárólag Semmelweiset érdeme.

A felismeréstől fél év sem múlt el és Semmelweis lényegében befejezte életművét, ahogy Benedek István fogalmaz. „Mert ennyi volt az életműve: a gyermekágyi láz korabeli magyarázó hipotézisének megdöntése, új és eredeti kóroktani elmélet fölállítása, ezen alapuló védekező-megelőző módszer bevezetése és az eredmények statisztikus demonstrálása”. De Semmelweis nem állt meg a „hullamérgezésnél”, azaz a boncolásból árhurcolt fertőző anyag szerepénél. További, sajnálatosan tragikus esetek bizonyították, hogy a fertőzés az egyik betegről a másokra továbbvihető, sőt a „körleg” veszélye is fennáll, vagyis az anyag a nyílt sebből a szoba levegőjébe is kerülhet, ahonnan mások fertőződhetnek. Semmelweis nem jutott el azonban annak a felismeréséig, hogy a fertőző anyag „élő kórokozó” és nem bomló kémiai anyag csupán.

Mikor kezdődtek Semmelweis évei Egyetemünkön? Bécsből hazatérve, 2 évi Rókus kórházi főorvosi tevékenység után, 1855. július 18-án nyerte el egyetemi tanári kinevezését és azt haláláig 1965-ig, 10 éven át töltötte be. Az akkori Szülészeti-Nőgyógyászati Klinika a mai Semmelweis utca öreg épületének 2. emeletén, igen kedvezőtlen körülmények között volt. A gazdasági helyzet akkor sem volt rózsás. A kezdeti évek igen eredményes adataival (0,39%) szemben ismét növekedni kezdett a mortalitás. Kiderül, hogy ennek oka az volt, hogy „takarékosági okból az egyetem gazdasági hivatala egy olcsóbb mosodát keresett, ahonnan a lepedők vértől és egyéb ürüléktől bűzösen kerülnek vissza az osztályra” (Benedek). Még egy

gondolat...1956-ban a bécsi szülészeti klinika széke megürült és a lehetséges utódok között Semmelweis is szóba került. A véleményező bizottság (nevezhetjük „searching committee-nak is) „sajnálattal kénytelenek megállapítani, hogy Semmelweis tanár az utóbbi évek során a szakmájában irodalmilag nem működött”. Semmelweis talán egyetlen hibájának valóban ezt róhatjuk fel, hogy túl sokáig várt felismerésének folyóiratban, könyvben való közlésével.

Markusovszky volt az, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Semmelweis végül hozzáfogott könyvéhez, melynek címe az Aetiologia. Három évig tartott a munka, melyet az Orvosi Hetilapban rövidítve, folytatásokban, „A gyermekági láz kóroktana” címmel közölt

Főleg a pesti egyetemi években oktatott. A dezinfekció kérdésében kérlelhetetlen volt... „Ha a jogász nem tanul, kliensének csak a pénzét kockáztatja, de ha az orvos nem tanul, ez paciensének életébe kerülhet”. Könyvében Semmelweis így ír; „Tanításom arra való, hogy az orvosi tudomány tanítói terjesszék, hogy az orvosló és az ápoló személyek le az utolsó falusi borbélyig, le az utolsó falusi bábáig szerinte cselekedjenek... tanításom arra való, hogy elriasszam a szülőházak rémét, hogy megmentsem a feleséget a férj, anyát gyermeke számára”.

Azt hiszem ennél szebb szavakkal nem lehet befejezni egy emlékezést.

Emlékezzünk Semmelweisre.